

SZILÁGYI MÁRTON

Tarjányi Eszter (1962–2017) halálára

Nem könnyű olyasvalakit búcsúztatni, akit több mint harminc év óta ismertünk, és akit nemzedéktársnak, ifjúkorunk tanújának és társának tekinthettünk. Eszterrel mi annak idején, az 1980-as évek közepén évfolyamtársak voltunk az ELTE Bölcsészkarán: mindketten magyar–történelem szakra jártunk (ő aztán harmadikként az esztétikát is felvette és elvégezte). Eszter a második csoport tagja volt, én meg az elsőé (mert-hogy annak idején még voltak úgynevezett tanulócsoportok, amelyekbe a hallgatókat beosztották, és amelyhez a kötelező órák rendszere is igazodott). Sok közös kurzusra jártunk hát együtt, jóban voltunk, beszélgettünk is az órák előtt és után – mégis, most váratlan halála döbbenetében gondoltam végig, mennyire keveset is tudtam róla. Valahogy számomra mindig is a titokzatosság és rejtélyesség levegője lengte őt körül. Hiszen ő nagyon keveset árult el önmagáról, nehezen is nyílt meg mások előtt. Annak idején azt gondoltam, hogy ez a vonás valahogy személyiségének a lényegéhez tartozott. Mindazt, amit tudtam róla, másoktól hallottam, szinte bizonytalan körvonalú legendaként.

Származásáról, középiskolai tanulmányairól soha nem beszélt. Nem azért, mert valaha is visszautasította volna az erre irányuló kérdést. De valahogy vele ez nem volt beszédtema, föl sem merült, hogy ilyesmiket firtasson az ember. Lehet, hogyha kérdeztem volna, elárulja – de valahogy a személyisége szinte önmagától elhárította az efféle érdeklődést. Ő sem kérdezett ilyesmit másról, tőle sem illet. Azt persze tudtam, hogy később, nem rögtön érettségi után került az egyetemre: ez látszott is rajta, és nem annyira a külsején (bár 18–19 éves fiatalok között igencsak fontos és feltűnő lehet az a három-négy év különbség, amellyel Eszter idősebb volt nálunk), hanem inkább a gondolkodásán. Érettebb volt, mint évfolyamtársai többsége. Hogy mi volt az oka ennek a korkülönbségnek, azt utólag tudtam meg: mesélték, hogy sportoló volt, középtávfutó – ezt egyébként akár ki is lehetett találni, alkatában ott rejtezett ez a múlt, és (milyen szörnyű ezt így leírni) élete végéig megőrizte az egykori futóatléta alakját. Azt, hogy egykor válogatott szinten versenyzett, ő maga sosem említette nekem. Csak egy beszélgetésünkre emlékszem, amikor célzott egy sérülésére, amely miatt le kellett mondania a sportolói karrieréről, és ezek után döntött úgy, hogy a bölcsészkarra jön. Azt is mások mesélték róla (tőle sohasem hallottam), hogy jól rajzolt, és így az is felmerült benne, hogy valahogy ezt a képességét is kamatoztathatná a jövőben. A körülötte kirajzolódó rejtélyességet pedig csak fokozta az, hogy nemcsak arról nem beszélt, honnan jött, hanem arról sem, mivé is akar válni – miközben órai hozzászólásaiból és reakcióiból az sejlett föl, hogy egyéni, soha sem sémaszerű gondolkodás, nagy

olvasottság jellemezte. A róla szóló pletykák és a személyes benyomásaim ugyanazt sugallták: bárki lehetne belőle, ha ő akarná, hiszen képes rá.

Nem lepett meg túlságosan, hogy a végzés után rövidesen úgy találkoztam vele, mint aki az irodalomtörténész pályára szánta magát. Műveltsége, érzékenysége, felkészülésének tágassága egyaránt predestinálta erre a pályára. Azt egyetemi pályafutása emlékei alapján meg sem tudtam volna tippelni, melyik korszak fogja igazán érdekelni: hiszen annyi mindenben tűnt jártasnak. De csalódtam volna benne, ha nem valamiféle meglepő irányba tájékozódik.

Eszter pedig nem hazudtolta meg magát. Első könyve, amely kandidátusi disszertációja is volt (*A szellem örvényében: A magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai*, Bp., Universitas, 2002) nem korszak-, hanem témaspecifikus értekezés volt, nem egy írói életmű köré szerveződött, és egy olyan művelődéstörténeti jelenséget járt körül, amely sokoldalú képzőművészeti és irodalomtörténeti reprezentációval is rendelkezik, de pusztán csak ezekből aligha lehet megérteni. Ez a monográfia mindmáig a téma feldolgozásának egyik alapműve a magyar nyelvű szakirodalomban: filológiai akribiája és interpretációinak árnyaltsága teszi azzá. A benne feldolgozott irodalmi anyag pedig Jósika Miklóstól Erdély Miklósig terjed, azaz a 19. század első felétől a 20. század második feléig – egészen eltérő irodalmi és kulturális világban kellett otthon lennie annak a szerzőnek, aki ehhez érvényes módon hozzá akart szólni. S Eszter tökéletesen alkalmasnak bizonyult erre a feladatra. Tudott ő arról, hogy milyen veszélye lehet egy ilyen témának: ő maga mesélte nekem egyszer nevetve, hogy vannak, akik azt gondolják, ő amolyan bolond nőszemély, aki holmi gyanús misztikával foglalkozik. S valóban, én is hallottam annak idején olyan véleményeket nagyra becsült kollégáktól, akik úgy vélték, csak azért írhat valaki ilyen témáról könyvet, mert hisz is az ilyesmiben – bár már akkor is úgy láttam, azok, akik így vélekedtek, aligha olvasták végig figyelmesen a monográfiát, és csak a témaválasztásból ítélték. Merthogy Esztert nem az ezotéria vonzotta, hanem annak változó jelentése és társadalmi használata. Könyve éppen ezért bizonyult maradandónak, és mai szemmel nézve egyre fontosabbnak.

Ebből az érdeklődésből nőtt ki következő fontos munkája is – noha ez persze nem megjósolható, egyenes vonalú folytatás volt, hanem logikus bővülés: egy szövegkiadás keretében kiadott három 19. századi regényt (*XIX. századi magyar fantasztikus regények*, s. a. r. Tarjányi Eszter, Piliscsaba, PPKE BTK, 2002), amelyet ő „fantasztikus”-ként határozott meg. A címadás némileg pontatlan volt, vagy legalábbis kelően meghatározatlan, mert ez a három beválogatott szöveg nem ugyanazt a műfaji tradíciót képviselte. Jósika Miklós *Két élet* című regénye – lélektani, az álmokat kitüntető érdeklődésével – még erősen kötődött Eszter korábbi témájához (első könyvében külön fejezet foglalkozott vele), de a másik két mű, a Privigyei Pálé és a Tóvölgyi Tituszé már valami más kontextust kezdett kirajzolni: ezek ugyanis disztópiák voltak, amelyek egy mindmáig népszerű irodalmi tematika 19. századi nyitányának tekinthetők,

persze Jókai Mór műfajteremtő művének, *A jövő század regényének* a hatását mutatva. Ezeknek a regényeknek az újrafelfedezésével nem egyszerűen egy napjainkban különösen aktuálisnak tűnő zsáner irodalomtörténeti igényű interpretálását előlegezte meg Tarjányi Eszter, hanem világossá tette azt is: érdeklődése a populáris sémák, témák és archetípusok irányába fordult, és ezeknek az irodalmi újragondolása kezdte el érdekelni. Ennek bizonyítéka a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 2015-ös Mikszáth-konferenciáján elhangzott előadása is, amelyet éppen az Irodalomismeret közölt (*Mikszáth Ruritániája: A populáris irodalom hazai előzménye*, Irodalomismeret, 2016, 1. szám, 44–59), és amelyben Mikszáth sokat emlegetett, de keveset elemzett operett-szerűségét tudta teljesen újszerű módon értelmezni.

Ebből az érdeklődésből eredeztethető legutolsó könyvének témája is: megírt egy olyan monográfiát, amely a parodisztikusság oldaláról értelmezte Arany költői életművét (*Arany János és a parodisztikus hagyomány*, Bp., Universitas–Editio Princeps, 2013). Aligha túlzok, ha ezt az utóbbi évek Arany-kutatása egyik legfontosabb szakirodalmi teljesítményének vélem. Tarjányi Eszter elméleti igényességgel nyúlt a témához, és munkájának filológiai megalapozásával új értelmet adott egy centrális jelentőségű költői teljesítmény vizsgálatában az intertextualitás jelenségének. Mert ugyan csak egy meghatározott szempontból vizsgálta az életművet, de a választott nézőpont szakított az Arany-szakirodalom egyik masszív hagyományával, amely tematikusan vagy ideologikusan közelített a szövegekhez. A paródiák középpontba állítása a költői szövegek nyelvi-irodalmi potenciáljának a végiggondolását jelentette, és Arany számos versét (ismerteket és ritkán elemzetteket egyaránt) Tarjányi Eszter ennek a nyelvi meghatározottságnak és tudatos artistikumnak a következményeként mutatta be.

Szövegkiadói munkája sem szakadt meg a fantasztikus regények kiadásával. Textológusként Jókai novellisztikájával foglalkozott, és a kritikai kiadás egyik kötetét sajtó alá is rendezte (*Jókai Mór, Elbeszélések 1861–1862*, s. a. r. Tarjányi Eszter, Bp., Ráció, 2012). Addigi irodalomértelmezői és szövegkiadói munkája abban fonódott össze, hogy az újrainduló Arany-kritikai munkatársa lett, és az ő gondjaira voltak bízva a költői életmű középső szakaszának darabjai, az 1850-es évek termésétől egészen 1866-ig. A tőle megszokott alaposággal látott a feladathoz most is, és a megbeszéléseken való jelenléte és készülő munkájának mutatványdarabjai azt igazolták, képes lesz elvégezni ezt a nem mindennapi munkát. Ám ezt már nem tudja befejezni.

Szorongató gondolat, hogy azt sem tudjuk, ki veheti át tőle a feladatot.

Ő volt nemzedékének az egyik legkiválóbb Arany-filológusa, és ilyen nem terem mindig.

Utoljára június elején, egy PhD-disszertáció védésen találkoztunk. Azzal búcsúzott tőlem, hogy nyáron majd találkozunk Alsóörsön. Tavaly akadtunk össze ugyanis véletlenül ennek a Balaton-parti falunak a vegyesboltjában, és kölcsönös meglepetéssel állapítottuk meg, hogy mindketten ott szoktunk nyaralni. Ő régebben, én csak néhány éve – de addig még soha nem futottunk össze.

S most, amikor egy váratlan, szörnyű betegség néhány nap alatt elragadta, olvasom a gyászjelentésén, hogy hamvait az alsóörsi temetőben helyezik örök nyugalomra, szűk családi körben. (Amikor ezeket a sorokat írom, még a temetés előtt vagyunk, a friss gyász állapotában.) Jártam már az az alsóörsi temetőben, és nyilván ezután is elmegyek. Találkozni fogok hát vele tényleg, és még ezen a nyáron. De nem ilyen viszontlátást reméltem.